

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

*Asst. Lect. Emir Nezir Haydar **

تأريخ القبول: ٢٠١٣/٤/٣

تأريخ التقديم: ٢٠١٣/٣/٦

Ön Söz

Kelime grublarından en çok kullanılan isim tamlamaları ve yelik grubudur. Bazı dilbilgisi kitaplarında isim tamlamalarının, iyelik grubu adıyla adlandırılması veya iyelik grubunun, isim tamlaması adıyla adlandırılması görülür.

Doğrusu bu iki terimin arasında bazen uygunluk, bazen da uygunsuzluk bulunur. Çünkü yapı ve anlam bakımından isim tamlamaları ve iyelik grubunun arasında ortak noktalar bulunduğu gibi ayrı noktalar da bulunmaktadır. Böylece isim tamlamalarının ve iyelik grubunun arasındaki ortak ve ayrı noktaları ortaya koymak ve açıklamak bu araştırmanın amacı sayılır. Dolayısıyla bu çalışmada yapı özelliklerine elden geldikçe fazla bir yer vereceğiz.

Dilbilgisi kitaplarında isim tamlamalarının ve iyelik grubunun adlandırılmalarına ve tanımlarına bir göz atalım:

Muhsin Ergin, Türk Dil Bilgisi⁽¹⁾, adlı eserinde görüşünü şöyle açıklar: “İşte iyelik grubunun her iki unsuru isim olan bu

* Dep. of Turkish/ College of Arts/university of Mosul

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

şekline isim tamlaması adı verilmektedir. Demek ki isim tamlaması bir iyelik grubundan, iyelik grubunun üçüncü şahsından başka bir şey değildir ve isim tamlamasına da iyelik grubu diyebileceğimiz gibi diğer iyelik gruplarına da isim tamlaması diyebiliriz.”

Neşe Ata Bay ve diğerleri, Sözcük Türleri⁽¹⁾ eserinde ad tamlaması ve türleri başlığı altında, özellikle belirtili tamlama kanusunda; “ tamlayanı kişi adılı olan belirtili tamlamalar vardır: Benim kitabım , senin konun, onun düşüncesi, kendisi odası, gibi.” biçiminde görüşlerini ortaya koymaktadırlar. Aynı eserde⁽²⁾ ad tamlaması konusunda ;“Adıllar bir adla birlikte tamlama kurarlar. Adıl tamlamasında tamlayan adıl, tamlanan addır. Bu tamlamada hem adıl, hem de ad, tamlamanın gerektiği ekleri alarak belirtili tamlama kurarlar: benim okulum, bizim okulumuz, onun okulu, onların okulu, gibi. Kimi zaman da; kendi işim, kendi evim, gibi belirtisiz tamlama oluşturdukları görülür. Adıl tamlamasında adıl söylenmediği de olur: (benim) evim, (onun) okulu gibi. Bu tür kullanışlara dilimizde çok rastlanır.” demektedirler.

Tahir Nejatı Gencan, Dilbilgisi⁽³⁾ başlıklı eserinde, belirtili isim tamlamasında uygunluk görüldüğü demektir. Bu yazara göre belirtili isim tamlamasında tamlayan birinci tekil kişi zamiri olunca tamlanan da birinci tekil kişi ekini alır: Benim evim, benim arkadaşım, benim inançlarım, benim inancım. Tamlayan birinci çoğul kişi zamiri olunca tamlanan da birinci çoğul kişi ekini alır: bizim evimiz, bizim arkadaşlarımız, inancımız, bizim

(1) Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, 20. baskı, Bayrak yayınları, Bayrak basım evi, İstanbul, 1993, S.360

(2) Neşe Atabay ve Diğerleri, Sözcük Türleri, Yöneten ve azırlayan: Doğan Aksan, T.D.K. Yayınları, Olgaaç Basımevi, Ankara, 1983. S.54

(3) A. g. e., S.117.

(4) Tahir Nejatı Gencan, Dilbilgisi, 2. Baskı , T.D.K. Yayınları. Fen Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1971, S.139-140

inancılarımız...gibi.Bu tamlamalarda tamlayan ikinci tekil kişi zamiri ise tamlanan da ikinci tekil kişi ekini alır: senin kardeşin, senin evin, senin çalışman...gibi. Tamlayan ikinci çoğul kişi zamiri olunca tamlanan da ikinci çoğul kişi ekini alır.Örnek olarak: sizin kardeşiniz, sizin eviniz, sizin çalışmanız...gibi. Tahir Nejati Gencan,aynı eserde⁽¹⁾:“ Kişi adlarıyla kurulan takımla-sözcüklerin ikisi de takı aldığı için – birinci türdür.” Yani bu yapıda olan tamlamalar, belirtili isim tamlaması olarak sayılmaktadırlar.

Sezai Güneş ise, Türk Dili Bilgisi'nde⁽²⁾ görüşünü şöyle açıklar: “Genellikle iyelik gruplarında bir araya gelen unsurlar, bir şahıs zamiriyle bir isimden ibarettir. Ancak 3.teklik ve çokluk şahıs zamirleri yerine, bunların karşıladığı varlıkların adları söylenirse; bir iyelik grubunda iki isim unsuru bir araya gelmiş olur. İşte iyelik ifadesi çerçevesinde, bir ismin başka bir ismi anlamca tamamlaması süretiyle meydana gelen kelime gruplarına isim tamlaması adı verilmektedir.” Demek ki isim tamlamaları,iyelik gurubundan gelmektedirler.

Geçen görüşlerde görüldüğü gibi yazarların çoğu isim tamlamalarını ve iyelik grubunu aynı şekilde tanımlarlar ve isim tamlamalarını iyelik grubu adıyla adlandırmaktadırlar. Bazen de iyelik grubunu isim tamlamaları adıyla adlandırılırlar. Ayrıca bu iki yapının aynı olduğu ve bazen da aynı başlık altında ele alındığı görülmektedirler. Doğrusu bu iki yapının arasında hem yapı bakımından hem de anlam bakımından ortak noktalar bulunduğu gibi ayrı noktalar da bulanmaktadır.

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki

(1) A.g.e., S.218

(2) Sezai Güneş ise, Türk Dili Bilgisi,3.Baskı, D.E.Ü.Rektörlük Matbaası, İzmir, 1997,S.333

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

Ortak Noktalar

İsim tamlamaların ve iyelik grubunun arasındaki ortak noktaları hem yapı hem de anlam bakımından gelen noktalar halinde incelemek mümkündür:

1. İsim tamlamalarında tamlayan unsuru tamlanan unsurundan önce gelir.(¹) Örnek olarak:

masanın ayağ çiçeği kokusu

tamlayan tamlanan tamlanan tamlayan

okul çantası gül ağacı

tamlayan tamlanan tamlayan tamlanan

İyelik grubunda da tamlayan unsuru tamlanan unsurundan önce gelir.(²) Örnek olarak:

benim çantam senin kitabın onun defteri

tamlayan tamlanan\ tamlayan tamlanan

tamlayan tamlayan

sizin ödeviniz bizim elçimiz onların resmi

tamlayan tamlanan tamlayan tamlanan

tamlayan tamlanan

2. İsim tamlamalarında tamlayan unsuru ilgi ekini alır.Tamlanan unsuru ise iyelik ekini alır.(³) Örnek olarak:

kitabın cildi, evin kapısı, okulun öğrencisi, bahçenin dalı, komşunun oğlu, arabanın kapısı, Musulun güzel havası, üzümün tadı, ütünün fiyatı, üzümün çöpü...v.b.

(1) Yusuf çotuksöken, Uygulamalı Türk Dili, 1.Cilt.Papatya yayıncılık, İstanbul,2001,S.200.

(2) Sezai Güneş, a.g.e.,S330.

(3) Vecihe Hatiboğlu,Türkçenin Sözdizimi,2.Baskı, A.Ü.DTCF.Yayımları,A.Ü. DTCF. Basımevi, Ankara,1997.S.12.

İyelik grubunda da, isim tamlamalarında olduğu gibi tamlayan unsuru ilgi ekini alır.Tamlanan unsuru ise iyelik ekini almaktadır.⁽¹⁾ Örnek olarak:

benim arabam, senin kalemin, onun düşüncesi, bizim köyümüz, sizin odanız, onların ötobüsleri...gibi.

3. İsim tamlamalarında tamlanan unsuru bir isim değerindedir.

⁽¹⁾İyelik grubunda da tamlanan unsuru bir isim veya bir isim değerindedir.⁽²⁾

4. Soruya yanıt olan cümlelerde isim tamlamalarının anlaşılması için eş olan tamlayan düşer.⁽³⁾ Örnek olarak:

- Bingül, Cemilin nesidir?
- Kızkardeşidir. (Aslında Cemilin kızkadeşidir.)

İyelik grubunda da tamlayanın düşmesi görülür.Bu grupta iyelik ekinin gösterdiği varlık sözde daha önce anılmışsa, yinelememek için sonraki sözde bir daha yer almaz, yalnız iyelik ekiyle anlaşılır.⁽⁴⁾Örnek olarak:

a) Kitabım sınıfta kayboldu.	(Benim kitabım)
b) Araban bozuldu mu?	(Senin araban)
c) Babası savaşta şehit oldu.	(Onun babası)
d) Evimizi Bir hafta boyattık.	(Bizim evimiz)
e) Okulunuzda tören yapıldı.	(Sizin okulunuzda)
f) Evlerini uzaktan gördüm.	(onların evlerini)

(1) Sezai güneş,a.g.e.,330.

(2) Ahmet Cevat emre, Türk Dilbilgisi, T.D.K. Yayınları, Cumhuriyet Matbaası,İstanbul,1945,S.293.

(3) Muharrem Ergin, a.g.e., S.360.

(4) M.Kayabilgegil, Türkçe Dilbilgisi, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara,1963,S.126.

(5) Sezai Güneş, a.g.e.,S330.

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

5. İsim tamlamalarında bazen tamlanan düşmesi görülür. Doğrusu soruya yanıt olan cümlelerde eş olan tamlamanın düşmesi görülür.⁽¹⁾ Örnek olarak:

- Bu kimin kardeşi?

Mustafa'nın . (Aslında: Mustafa'nın Kardeşidir)

Bazen de söylenince, belirtili isim tamlamasında (oğlu , kızı) kelimesi sözde yinelemem için tamlanan düşer:

Muhtarın (oğlu) Memiş. Hasan dayların (kızı) Fatma. İmamın (kızı) Zehra...v.b.⁽²⁾

İyelik grubunda da bazen tamlanan düşmesi görülür. Doğrusu sözde yinelemem için tamlanan olan isim düşer.⁽³⁾ Örnek olarak:

a) Bu görüş benimdir. (Aslında: benim görüşümdür)

b) Masanın üzerindeki kalem senindir. (Aslında: senin kalemindir)

c) Kaybolan defter onundur. (Aslında: onun defteridir)

d) Bu güzel ev bizimdir. (Aslında: bizim evimizdir)

e) Caddede çarpışan araba sizindir. (Aslında: sizin arabanızdır)

f) Çalışkan olan çocuk onlarındır. (Aslında: onların çocuğudur)

6. İsim tamlamaları bir isim grubudur. Bunlar cümlelerde bir isim görevinde kullanılırlar.⁽⁴⁾ Nedeniyle isim tamlamaları, isimler gibi cümlelerde görevlerine ve fiille olan ilgilerine göre yalın veya hal eklerinden birini alırlar.⁽⁵⁾ Örnek olarak:

(1) M.Kayabilgegil, a.g.e., S126.

(2) Tahir Nejati Gencan, a.g.e., S.142.

(3) A.g.e., S.142.

(4) Muharrem Ergin, a.g.e., S.362.

(5) Haydar Ediskun, Yeni Türk Dilbilgisi, Ramzi Kitapevi yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul, 1963, S.114.

- a) Okulun öğrencisi bir silgi aldı. (Yalın hal)
 b) Bahçenin ağaçlarını kestim. (Belirtme hali)
 c) Kerim'in köyüne gideceğiz. (Yönelme hali)
 d) Halid'in fabrikasında çalışıyoruz. (Bulunma hali)
 e) Kerim evin bahçesinden çıktı. (Ayrılma hali)
 f) Cemil'in kızkardeşinin oğlu caddede dolaşiyor.

(Tamlayan hali)

İyelik grubu da bir isim grubudur. Bunlar da cümlelerde bir isim görevinde ve çeşitli hallerde bulunurlar.⁽¹⁾ Örnek olarak:

- a) Benim oğlum evlenmek istiyor. (Yalın hali)
 b) Cemil onun kalemini kırdı. (Belirtme hali)
 c) Onun evine gitmek istiyorum. (Yönelme hali)
 d) Bülbül bizim bahçemizde ötüyor.(Bulunma hali)
 e) Annelerin gözlerinden yaşlar akıyor. (Ayrılma hali)
 f) Sizin eviniz evinizin kapısı çalındı.

(Tamlayan hali)

7. İsim tamlamaları bir varlığın bir varlığa ait olduğunu bildirirler.Böylece bunlar aitlik /iyelik anlamını ifade ederler.⁽²⁾ Örnek olarak: gülün kokusu , evin penceresi, çocuğun güzel kaşları...v.b.

İyelik grubu da aitlik /iyelik ifade ederler.⁽³⁾ örnek olarak: benim kitabım, senin defterin, onun gülmesi, bizim evimiz, sizin arabanız, onların elleri...gibi.

İsim Tamlamalarının ve İyelik grubunun Arasındaki Ayrı Noktalar

(1) Muharrem Ergin, a.g.e., S.362.

(2) Sezai Güneş, a.g.e., S.334.

(3) A.g.e.,330.

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

İsim tamlamalarında tamlayan ilgi halinde bulunur. Tamlayan unsuru bazen eksiz ilgi haline girebilir. Belirtili isim tamlamasına ve belirtisiz isim

tamlamasına iyelik grubu diyebiliriz.⁽¹⁾ Nedeniyle yalnız bu iki türlü isim tamlamalarından söz edebiliriz.

Bahçenin kapısı bahçe kapısı

tamlayan ekli ilgi halinde

tamlayan eksiz ilgi halinde

1. İyelik eki almış kelimeler isim tamlamalarında tamlayan olabilirler. Bu şekilde olan kelimeler bazen ilgi ekini almazlar: Halam kızı, anam südü, babam evi, gözüm nuru, başın sadakası, kardeşi oğlu, yüzü suyu...v.b. Bu yapıda olan birleşikler ve deyimlere Anadolu ağızlarında ve çok az bir şekilde yazı dilinde rastlanır.⁽²⁾ Doğrusu Bugünkü Türkiye türkçesinde isimlerin tekil ve çoğul şekilleri bazen eksiz ilgi halinde kullanılırlar: Bahçe kapısı, ağaçlar altında...gibi. İyelik şekillerinin ilgi hali ise daima ilgi ekiyle yapılmaktadırlar: elim-in üstü, babası-nın adı, evlerimiz-in yolu...gibi. Yalnız üçüncü kişi iyelik şekillerinin ilgi hali bazen eksiz yapılı: yaprakları arasında, gözleri önünde, sevgisi uğrunda...gibi. Eskiden ise eksiz ilgi hali bugünkünden daha çok kullanılırdı. Özellikle Eski Anadolu Türçesinde isimlerin ve iyelik şekillerinin ilgi hali geniş bir ölçüde eksiz kullanılırdı.⁽³⁾

İyelik grubun da ise tamlayan kişi zamiri olduğu için daima ilgi ekini alır.⁽⁴⁾ Bu grupta tamlayan olan zamir eksiz ilgi haline girebilmez. Örnek olarak: ben kalemim, biz kitabımız, siz

(1) Muharrem Ergin, a.g.e., S.359-360.

(2) Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 1.Baskı, T.D.k. Yayınları, T.T.K.Basımevi, Ankara 1980, S.335.

(3) Muharrem Ergin, a.g.e., S.218-219.

(4) A.g.e., S.360.

arabanız...gibi demek olmaz.Bunlar: benim kalemim,bizim kitabımız,sizin arabanız .v.b. şekillerinde olmalıdırlar.

2. Bildiğimiz gibi isim tamlamaların tamlayan unsuru bir isim veya bir isim değerindedir.İyelik grubunda ise tamlayan unsuru kişi zamiri olmak zarundadır. Örnek olarak:

evin anahtarı çocuk çapkası senin okulun
tamlayan isimdir tamlayan isimdir

tamlayan zamirdir

belirtili isim tamlaması belirtisiz isim tamlaması
iyelik gurubu

3. İsim tamlamalarında tamlanan olan isim yalnız 3.kişi iyelik ekini alır.Tamlanan ünsüzle biterse ünlü uyumuna göre (-ı, -i, -u, -ü) iyelik eklerinin birini alır.Tamlanan ünlü ile biterse ünlü uyumuna göre (-sı, si, -su, -sü) eklerinin birini alır.⁽¹⁾ Örnek olarak:

masanın altı, Cemil'in çalışkan kardeşleri, kışın yağmuru, çocuğun gözü, evin penceresi, gülün kokusu, masanın örtüsü, okul çantası, sevaş meydanı, vatan sevgisi, elbise ütüsü...v.b.

İyelik grubunda ise altı çeşit iyelik öbekleri bulunur. Bu yapılarda bulunan tamlanan ünlü uyumuna göre (, im, -in, -i, -miz, -niz, -leri), birinci, ikinci, üçüncü iyelik eklerinden birini alır.⁽²⁾ Örnek olarak:

1. benim kitabım	1. bizim evimiz
Tekil 2. senin araban	2. sizin görüşünüz
3. onun oğlu	3.onların evleri

4. Belirtili isim tamlamasında tamlayan belirsiz bir miktar olunca, tamlayan eki (-den) olabilir: partilerden ikisi, öğrencilerden birkaçı...gibi.⁽³⁾

(1) Neşe Atabay ve Diyerleri, a.g.e.S.53.

(2) M.Kayabilgegil, a.g.e., S.122.

(3) Haydar Ediskun, a.g.e., S.118.

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

İyelik grubunda tamlayan yalnız ikinci ve üçüncü zamirleriyle kurulan şekillerde (-den) ekini alabilir. Örnek olarak:

- a) Sizlerden biri bu masayı kırdı.
- b) Onlardan birkaçı dersleri hazırladı.
- c) Onlardan biri sınıfa girmedi.

5. İsim tamlamalarında bazen yer alması gereken iyelik ekinin düşmesi görülür. Yani bu tamlamalarda tamlayan olan isim ilgi ekini alır. Tamlanan ise iyelik ekini almaktadır: Çolaklar'ın Ali, Kılıçoğlu'nun Fatma, değirmenin oraya...gibi.⁽¹⁾

İyelik grubunda da bazen yer alması gereken iyelik ekinin düşmesi görülür. İlgi ekinin iyelik ifadesi nedeniyle tamlanan olan isimden iyelik eki düşürülür. Bu yapıdaki tamlamalara ilgi grubu adı verilir.⁽²⁾ Örnek olarak: benim defter, senin defter, bizim defter, sizin defter...gibi.

Geçen örneklerde görüldüğü gibi, yalnız birinci, ikinci kişi teklik ve çoğullarda tamlanan ekinin düşmesi görülür. Üçüncü tekil ve çoğullarda ise hiçbir değişik olmaz. Çünkü (onun defter), (onların defter) gibi söylemler dil yanünden kabul edilebilmez.

Haydar Ediskun⁽³⁾, bu yapıda olan isim tamlamaları veya iyelik öbeklerini, sıfat tamlamaları olarak kabul etmektedir. Örnek olarak: çobanın külübe, muhtarın Süleyman (isim tamlamaları), bizim ev, senin Nuri (iyelik öbekleri) birer sıfat tamlamaları olarak kabul edilir: çobanın külübe= çobanın olan külübe, muhtarın Süleyman = muhtarın olan Süleyman, bizim ev= bizimolan ev, senin Nuri= senin olan Nuri = senin veya seninle ilgisi olan Nuri.

6. İsim tamlamalarının çoğul eki alışlarını şöyledir: Belirtili isim tamlamasında hem tamlayan hem de tamlanan veya ikisi de

(1) Vecihe Hatiboğlu, a.g.e., S.14.

(2) Muharrem Ergin, a.g.e., S.362.

(3) Haydar Ediskun, a.g.e., S.123.

çoğul ekini alırlar.⁽¹⁾Örnek olarak: Evlerin kapısı,evin kapıları,evlerin kapıları...gibi.

Belirtisiz isim tamlamasında, yalnız tamlayan veya tamlanan çoğul ekini alabilir.Bu iki unsur aynı tamlamada çoğul ekini alabilmezler.⁽²⁾Örnek olarak: Okul öğrencileri, çocuk sesleri, çam ağaçları, öğretmenler toplantısı, atalar sözü, uluslar anlaşması...gibi.

İyelik grubunda ise, tamlayan unsuru yalnız birinci ve ikinci çoğul kişi zamirleriyle kurulan gruplarda çoğul ekini alabilir.Birinci ve ikinci çoğul zamirleri, çoğul şekline geçerler: bizler, sizler...gibi.Gördüğümüz gibi biz, siz kişi zamirleri her zaman çoğul ifade etmezler. Ben, sen kişi zamirlerinin saygı amacıyla kullanılan şekiller olarak tekil anlamıyla da kullanılırlar.⁽³⁾Bazı örnekler: bizlerin ahları, sizlerin düşünceleri...gibi.

İyelik grubunda iyelik eki alan tamlanan normal olarak diğer isimler gibi çoğul ekini alabilir.⁽⁴⁾Örnek olarak: benim kitaplarım, senin kitapların, onun kitapları, bizim kitaplarımız, sizin kitaplarınız, onların kitapları...v.b.

Görüldüğü gibi iyelik grubunun çoğul eki alışları isim tamlamalarından ayrı bir nokta göstermektedirler.

7. Belirtili isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan arasına başka kelimeler girebilir. Yalnız belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan arasına hiç bir kelime girebilmez.⁽⁵⁾Çünkü belirtisiz isim tamlamasında, tamlanan olan isim tamlayan olan

(1) M.Kayabilgegil, a.g.e., S.124.

(2) Tahir Nejat Gencan, a.g.e.,S.144.

(3) Muharrem Ergin, a.g.e.,S.253.

(4) Haydar Ediskun, a.g.e., S.167.

(5) A.g.e.,S. 124.

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

isme, belirtili isim tamlamasında olduğu gibi geçici bir ilgi bağı ile değil, kalıcı bir iyelik bağı ile bağlanır.⁽¹⁾ Örnekler:

- a) Şehrin güzel ışıkları unutulmaz.
- b) Leyla'nın bir gün önce kaybolan çocuğu bulundu.
- c) Kerim'in tehlikeli durumlarda bulunmasını istemem.
- d) Okumanın bütün insanlara faydası vardır.

İyelik gurubunda ise tamlayan ve tamlanan arasına kelimeler girebilir. Böylece tamlayan sıfat görevinde bulunur: Benim sevgili kitabım, senin aziz kardeşin, onun hain kardeşi, bizim heder olan emeğimiz, sizin azimli haliniz, onların yazlık evleri... gibi.⁽²⁾ Geçen örneklerde görüldüğü gibi iyelik grubunun tümünde, tamlayan ve tamlanan arasına kelimeler girebilirler.

8. İsim tamlamaları ikilemeler şeklinde olabilirler:

belirtili isim tamlaması belirtisiz isim tamlaması

aptalın aptalı adam aptallar aptalı çocuk

kötünün kötüsü dert iyiler iyisi babam

beterin beteri iş bilginler bilgisi Farabi⁽³⁾

İyelik grubu ise ikilemeler şeklinde mutlaka olamazlar. Çünkü bu grupta tamlayan unsuru zamirdir.

9. İsim tamlamalarında, belirtili isim tamlaması birleşik isim kurmaya elverişli değildir. Ancak belirtisiz isim tamlaması birleşik isim kurmaya elverişli olurlar. Çünkü bunlarda tamlayan olan isim ve tamlanan olan isim arasında, belirtili isim tamlamasında olduğu gibi geçici bir belirtme bağı değil, kalıcı bir iyelik bağı ile bağlanır. Belirtisiz isim tamlamasının her iki ögesi yeni bir kavrama karşılık

(1) Zeynep Korkmaz, Sıfatların İsim Tamlamaları ile Kullanışı Üzerine, Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, sayı 505, T.D.K. Yayınları, Ankara, Mart 1994, S.17.

(2) M.Kayabilgeçil, a.g.e., S.123.

(3) Mehmet Hengirmen, Türkçe Dilbilgisi, 3.Baskı, Engin Yayınevi, Ekip grafik Basımevi, Ankara, 1998, S.4404-405.

olan birleşik isim teşkil edebilirler.Bu nedenle belirtisiz isim tamlaması bileşik kelime niteliğindedir.⁽¹⁾Gerçekten eksiz ilgi halinde olan isim tamlamaları hep birleşik isim durumundadır.⁽²⁾

Örnekler: gül suyu(herhangi bir su değil, **içinde** gül kokusu bulunan özel bir syun adı), odun kömürü(elde edilen bir kömürün adı), badem ağacı(badem meyvesini bitiren ağacın adı), tulum peyniri(bir peynir türüdür),aslanağzı,yavruağzı(bir çiçek türü),hanımeli,devetabanı, devedikenı (bir süs bitkisi), kuş burnu (yaban gülü ve meyvesi), balıkabağı(bir kabak türü), keçi boynuzu(bir ağaç türü), yeni dünya(bir meyve türü), kazen dibi(bir tatlının adı), hanım göbrği (bir tatlının adı), gelin kuşu(bir kuş türü)⁽³⁾

İyelik grubu ise birleşik kelimeler kurmaya elverişli değildir. Çünkü bu grupta tamlayan kişi zamiridir.Ayrıca tamlayan ve tamlanan arasında bir ilgi bağı vardır.

10. Batı dillerinin isim tamlamaları üzerindeki etkileri, ellili yıllardan sonra gittikçe artmış ve içinden çıkmaz bir hal almıştır.Bu etki,belirtisiz isim tamlamasında görülmektedir. Belirtili isim tamlaması ilgi eki alışı için batı dilleriyle uyuşacak bir halde olmazlar.⁽⁴⁾İsim tamlamaları üzerine yapılan bu yanlışlık, belirtisiz isim tamlamasında iyelik ekinin düşürülmesi olayıdır: Mardinkapı, edirnekapı, Topkapı, mektep sokak, Ömer han, Ahmet palas, Orhan Tepe, Bulvar saray örneklerinde olduğu gibi.⁽⁵⁾ Bazen de batı dillerinin etkisiyle belirtisiz isim tamlamasında hem tamlayanla

(1) Zeynep Korkmaz, a.g.e,S.17.

(2) Muharrem Ergin, a.g.e.,S.361.

(3) Zeynep korkmaz, Birleşik Kelimeler ve Yazılışları Üzerine,Türk Dili,Dil ve Edebiyat Dergisi,Sayı:507,T.D.K.Yayınları, Ankara,Ocak-1994,S.183,185.

(4) Mehmet Özmen, Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı:586, T.D.K.Yayınları,Ankara, Ekim-2000, S.355-356.

(5) Muharrem Ergin, a.g.e.,S.363.

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

tamlananın yer değişmesi hem de iyelik ekinin düşürülmesi görülür: Transfir 99(99 Transfir), Grup Gündoğarken(Gündoğarken Grubu), Radyo ODTÜ(ODTÜ Radyosu), Haber 18(18 Haberleri), Otel Dedeman (Dedeman Oteli), Hepatit-B(B- Hepatiti), Akademi İstanbul (İstanbul Akademisi), Grup Ayna(Ayna Grubu), Gazete Pazar(Pazar Gzetesi), örneklerinde olduğu gibi.⁽¹⁾

İyelik grubu ise batı dillerinin etkisine uğramadılar. Çünkü bu yapılarda tamlayan kişi zamiridir. Ayrıca tamlayan ve tamlanan arasında bir ilgi bağı bulunmaktadır.

11. İsim tamlamalarında hem tamlayan hem de tamlanan veya ikisi de birer İsim tamlaması olabilirler.⁽²⁾Yalnız İsim tamlaması başka bir isim tamlamasında tamlanan olunca iyelik eki düşer ve yerini büyük grubun iyelik ekini alır.⁽³⁾ Örnekler:

a) Tamlayan bir isim tamlaması olabilir:

okul öğrencisinin kitabı

tamlayan tamlanan
tamlayan tamlanan

zincirleme İsim tamlaması

b) Tamlanan bir isim tamlaması olabilir:

evin yatak oda(sı)sı

tamlayan tamlanan

tamlayan tamlanan

zincirleme İsim tamlaması

c) Tamlayan ve tamlanan birer isim tamlaması olabilirler:

Fabrika işçilerinin el saat(i)i

tamlayan tamlanan tamlayan

tamlanan

(1) Mehmet Özmen, , a.g.e.,S.356.

(2) Tahsin Banguoğlu, a.g.e.,S.338.

(3) Tahir Nejat Gencan, a.g.e.,S.143.

tamlayan tamlanan
zincirleme İsim tamlaması

İyelik grubunda ise, yalnız tamlanan bir isim tamlaması olabilir. Bu halde iki iyelik ekinin art arda gelmemesi için küçük öbeğin iyelik eki düşer ve yerini büyük grubun iyelik ekini alır:

benim posta kutu(su)m
_____ tamlayan tamlanan
_____ isim tamlaması
tamlayan tamlanan
iyelik grubu (1)

12. İsim tamlamaları anlam bakımından hem zengin hem de çeşitli anlamlar ifade ederler. İyelik grubu ise yalnız aitlik/iyelik ifade ederler.

İsim tamlamaları başlıca şu anlamları ifade ederler:

12.1. İyelik bildirir: hasanın evi, Ali'nin parası, Beyhan'ın evi...gibi⁽¹⁾

12.2. Aitlik bildirir:

- a) Bir nitelğin bir nesneye ait olduğunu bildirir: syun yeşili, ekmeğin tazesini, işçinin tembeli...gibi.
- b) Parçanın bütüne ait olduğunu bildirir: vapurun bacası, masanın ayağı, insanın kulağı...gibi.
- c) Bir miktarın bir nesneye ait olduğunu bildirir: gazın litresi, basmanın metresi, esansın gramı, fasulyanın kilosunu...gibi.
- d) İşin özneye ait olduğunu bildirir: atletin koşması, çocuğun okuyuşu, kartalın süzülmesi...gibi.
- e) İşin nesneye olduğunu bildirir: mektubun yazılması, çöplerin kaldırılması, silahların patlaması...gibi.

(1) Muharrem Ergin, a.g.e., S.363. Ayrıca, Tahir Nejat Gencan, a.g.e., S.143.

(2) M.Kayabilgegil, a.g.e., S.119.

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

f) Halin,onu meydana getirene ait olduğunu bildirir: annenin kederi, çocuğun kahkahası, müminin duası...gibi.⁽¹⁾

12.3. Bir şeyin sebebini bildirir: faziletin mukâfatı, tembellik cezası, ölüm korkusu...gibi.⁽²⁾

12.4. Tür gösterir: Türk bayrağı, okul öüçantası, kadın eldiveni, süs eşyası, yolcu treni, sırık domatesi, yemek masası, su bardağı...gibi.⁽³⁾

12.5. Bir şeyin cinsini/kaynağını bildirir: çınar ağacı, meşe odunu, taş kömürü,yılan zehri, inek südü, tavuk yumurtası...gibi.⁽⁴⁾

12.6. Yer adlarını gösterir: Konya istasyonu, Taksim Alanı, Sakarya Köprüsü, Ankara caddesi...gibi.⁽⁵⁾

12.7. Araç gösterir: okul çantası, sandal küreği, su hazinedi...gibi.⁽⁶⁾

12.8. Zaman bildirir:

a) Tamlayan tamlananın zamanını bildirir: çocukluk arkadaşı, yaz yağmuru, kış tatili...gibi.

b) Tamlanan tamlayanın zamanını bildirir: kiraz mevsimi, uyku saati, ziyaret günleri...gibi.⁽⁷⁾

12.9. Amaç gösterir: seyahat arzusu, saadet emeli, süslenme hevesi... gibi.⁽⁸⁾

12.10. Kötüleyici bir niteleme(yermek) ifade eder: Orhan yaramazı, Ali çapkası, Musa budalası...gibi.⁽¹⁾

(1) Haydar Ediskun, a.g.e., S.120.

(2) M.Kayabilgegil, a.g.e., S.119.

(3) Neşe Atabay ve Diyerleri, a.g.e.S.55.

(4) Sezai Güneş, a.g.e.,S337.

(5) Tahir Nejat Gencan, a.g.e.,S.138.

(6) M.Kayabilgegil, a.g.e., S.119

(7) Haydar Ediskun, a.g.e., S.121-122.

(8) M.Kayabilgegil, a.g.e., S.119

12.11. Bir şeyin en iyisi, üstünü ve en çoğunu bildirir: beyler beyi, şahlar şahı, geceler gecesi, yıllar yılı, şampiyonlar şampiyonu, güzeller güzeli,⁽¹⁾ çalışanların çalışanı, güzellerin güzeli bir kız, kahramanların kahramanı Fatih, yiğitlerin yiğidi delikanlı⁽²⁾

Sonuç

Bazen isim tamlamaları, iyelik grubu adıyla veya iyelik grubu, isim tamlamaları adıyla adlandırılır. yalnız bunların arasında ortak noktalar bulunduğu gibi ayrı noktalar da bulunmaktadır. Ortak noktalardan: isim tamlamalarında ve iyelik grubunda tamlayan tamlanandan önce gelir. Bu iki yapıda tamlayan ilgi ekini alır. tamlanan ise kişi iyelik ekini alır. Bunlarda tamlanan unsur bir isim değerindedir. Bazen de isim tamlamalarında ve iyelik grubunda tamlayanın veya tamlananın düşmesi görülür. Ayrıca bu iki yapının arasında aitlik/iyelik anlamı bir ortak nokta teşkil etmektedir. Araştırmada daha başka ortak notalar vardır. Buna rağmen bu iki yapının arasında ayrı noktalar da bulunmaktadır. Bunlardan: isim tamlamalarında tamlayan ilgi halinde bulunur. Bazen de eksiz ilgi haline girebilir. İyelik grubunda tamlayan daima ilgi halindedir. İsim tamlamalarında tamlayan isim veya bir isim değerindedir. İyelik grubunda ise tamlayan bir kişi zamiri olmak zorundadır. İsim tamlamalarında tamlanan yalnız 3. kişi iyelik ekini alır. İyelik grubunda ise tamlanan altı çeşit iyelik öbeği halinde bulunur. Belirtili isim tamlamasında hem tamlayan hem de tamlanan veya her ikisi çoğul ekini alabilirler. İyelik grubunda ise tamlayan yalnız birinci ve ikinci çoğul kişi zamirleriyle kurulan grupta çoğul ekini alabilir. Tamlanan olan isim normal olarak çoğul ekini alabilir. Belirtili isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan arasına başka

(1) Tahir Nejat Gencan, a.g.e., S.139.

(2) Sezai Güneş, a.g.e., S.339.

(3) Vecihe Hatiboğlu, a.g.e., S.29.

İsim Tamlamalarının ve İyelik Grubunun Arasındaki Ortak ve Ayrı Noktalar

Lect. Emir Nezir Haydar

kelimeler girebilir.Yalnız belirtisiz isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan arasına başka kelimeler girebilmez. İyelik grubunda ise tamlayan ve tamlanan arasına başka kelimeler girebilir. İsim tamlamalarında, belirtili İsim tamlaması, birleşik kelimeler kurmaya elverişli değildirler.Belirtisiz İsim tamlamaları, birleşik kelimeler kurmaya elverişlidirler. İyelik grubu ise birleşik isim kurmaya elverişli değildir. Ayrıca batı dillerinin isim tamlamaları üzerindeki etkileri gittikçe artmaktadır.Belirtisiz isim tamlaması hala bu etkinin egemenliği altındadır . Belirtili isim tamlaması ilgi eki alışı için batı dillerinin etkisine uğramamıştı. Bu yanlışlık, belirtisiz isim tamlamasında hem iyelik ekinin düşürülmesi hem de tamlayanla tamlananın yer değişmesi olayıdır. İsim tamlamaları aitlik/iyelik,sebeb, tür, cins,yer adları,araç,amaç ve zaman gibi çeşitli anlamlarda bulunur. İyelik grubu ise yalnız aitlik/iyelik anlamında bulunur.Nedeniyle isim tamlamalarının ve iyelik grubunun arasında ortak noktalar bulunduğu rağmen, bunları birbirinden ayırmak mümkündür.Öğretimde İsim tamlamalarını ve İyelik grubunu konuya alırken, bu iki yapının arasındaki ortak ve ayrı noktaları açıklamak hem doğru hem de faydalı olur.

Kaynaklar

1. Ahmet Cevat emre, Türk Dilbilgisi, T.D.K. Yayınları, Cumhuriyet Matbaası,İstanbul,1945.
2. Haydar Ediskun, Yeni Türk Dilbilgisi, Ramzi Kitapevi yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul,1963.
3. Mehmet Hengirmen, Türkçe Dilbilgisi, 3.Baskı, Engin Yayınevi, Ekip grafik basımevi, Ankara, 1998.
4. Mehmet Özmen, Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı:586, T.D.K.Yayınları,Ankara, Ekim-2000.
5. M.Kayabilgeçil, Türkçe Dilbilgisi, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.

6. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, 20.baskı, Bayrak yayınları, Bayrak basım evi, İstanbul, 1993.
7. Neşe Atabay İbrahim Kutluk. Sevgi özel, Sözcük Türleri, Yöneten ve azırlayan: Doğan Aksan, T.D.K. Yayınları. Olgaç Basım evi, Ankara, 1983.
8. Sezai Güneş ise, Türk Dili Bilgisi, 3. Baskı, D.E.Ü. Rektörlük Matbaası, İzmir, 1997.
9. Tahir Nejatı Gencan, Dilbilgisi, 2. Baskı, T.D.K. Yayınları. Fen Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1971.
10. Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, 1. Baskı, T.D.K. Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara 1980.
11. Vecihe Hatiboğlu, Türkçenin Sözdizimi, 2. Baskı, A.Ü. DTCF. Yayınları, A.Ü. DTCF. Basımevi, Ankara, 1997.
12. Yusuf Çotuksöken, Uygulamalı Türk Dili, 1. Cilt. Papatya yayıncılık, İstanbul, 2001.
13. Zeynep Korkmaz, Birleşik Kelimeler ve Yazılışları Üzerine, Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı: 507, T.D.K. Yayınları, Ankara, Ocak-1994.
14. Zeynep Korkmaz, Sıfatların İsim Tamlamaları ile Kullanışı Üzerine, Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, sayı: 505, T.D.K. Yayınları, Ankara, Mart 1994.

النقاط المشتركة والمختلفة بين الإضافات الاسمية ومجاميع التملك

م.م. أمير نذير حيدر

المستخلص

إنّ اللغة التركية شأنها شأن اللغات الحية، غنية بمفرداتها اللغوية ... وتعد الإضافات الاسمية ومجاميع التملك الأكثر استعمالاً في لغة المحادثة ولغة الكتابة... وفي كتب النحو التي أشرنا إليها في أوّل البحث نلاحظ تسمية الإضافات الاسمية بمجاميع التملك، أو تسمية مجاميع التملك بالإضافات الاسمية. وعلى الرغم من ذلك، نرى أن هناك نقاطاً مشتركة ومختلفة بين الإضافات الاسمية ومجاميع التملك. ولأهمية الموضوع أصبح هدف البحث هو توضيح هذه النقاط المشتركة والمختلفة. إذ تطرّق البحث إلى النقاط المشتركة والمختلفة من ناحية البناء والمعنى. وإنّ من المفيد جداً توضيح هذه النقاط المشتركة والمختلفة بتناول هذا الموضوع في مجال اللغة والتدريس.